

КЊИЖЕВНОСТ И ЈЕЗИК

**XIV конгрес
савеза славистичких друштава Југославије
Будва
15-18. X 1997.**

Реферати и саопштења

Прилози – Прикази

2-3

1997.

XLV

БЕОГРАД

КЊИЖЕВНОСТ И ЈЕЗИК

ЧАСОПИС ДРУШТВА ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК И КЊИЖЕВНОСТ СРБИЈЕ
И ДРУШТВА ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК И КЊИЖЕВНОСТ ЦРНЕ ГОРЕ

Друштво за српски језик и књижевност основали су 1910. године Александар Белић, Павле Појовић и Јован Скерлић. Његовим радом, који је прекидан само за време ратова (1914–1919. и 1941–1946) руководили су председници Јован Скерлић, Павле Појовић, Александар Белић, Михаило Сијевановић, Драгољуб Павловић, Димитрије Вученов, Ђорђе Бајић, Слободан Марковић, Живојин Сијанојчић, Јован Деретић, Васо Милинчевић, Петар Пешић, Љубомир Појовић, Јован Деретић и Душан Иванић. Часопис Друштва „Књижевност и језик у школи” покренути је 1953, а први број изашао је 1954. године. Од 1956. године носи данашњи назив.

Уређивачки одбор

мр ЉИЉАНА БАЈИЋ (Београд),
др ДРАГАНА МРШЕВИЋ-РАДОВИЋ (Београд),
др ДАМЈАН ПЕТРОВИЋ (Приштина),
др ПЕТАР ПИЈАНОВИЋ (Београд),
др ЉИЉАНА СУБОТИЋ (Нови Сад),
др ЛИДИЈА ТОМИЋ (Подгорица)

Главни и одговорни уредник
др ЗЛАТА БОЈОВИЋ

Коректор
МИЛАН КРСМАНОВИЋ

Часопис излази четири пута годишње

Цена ове свеске је 60 динара

Годишња претплата за појединце 50 динара, за школе и институције 120 динара,
а за иностранство 40 USD

Претплату слати на текући рачун Друштва за српски језик и књижевност Србије
40806-678-2-10841.

Рукописе откуцане с проредом на машини (до 30 редова на страници) слати Уредништу:
Студентски трг 3, Београд

Рукописи се не враћају.

Тираж: 1000

Штампа: Чигоја штампа, Београд, Студентски трг 15, тел. 186-725, факс 625-954

YU ISSN 0456-0689

UDK 886.1/6+808.1/2:37

ЕГОН ФЕКЕТЕ

О ИТАЛИЈАНСКО-СРПСКОМ РЕЧНИКУ ИВАНА КЛАЈНА

Треба одмах и без двоумљења рећи оно што би, иначе, требало рећи на крају – пред нама је једно капитално дело наше двојезичне лексикографије, дело које међу неколико речника овога типа без премца заузима изузетно значајно и истакнуто место.

Да ово није само пука фраза куртоазије, лако је уверити се већ и након овлаш прелистаних страница овога обимног и мајсторски урађеног дела.

Пре анализе овог речника–тезауруса, који је, истина, немогуће потпуније презентовати у кратком времену којим располажемо, поменуо бих, најпре, нешто о његовом обиму упоредно са неким општијим вредностима. Познато је, рецимо, да речнички фонд школске деце износи негде око 5000 речи; одрасли говорници располажу у свом арсеналу са око 12000, а интелектуалци са око 13 до 14 хиљада речи. Друго издање Вуковог Рјечника из 1852. г. обухватало је 45.996 речи, Српскохрватско-немачки речник Ристић-Кангрге из 1928. г. 65 до 70 хиљада речи. Наш досад највећи комплетни речник савременог књижевног језика, који је издала Матица српска у 6 томова обухвата 143.252 речи. Ако се, међутим, има на уму да и Вуков и Матичин речник (као и други, уосталом) бележе речи међу којима су данас многе ван књижевно-стандардне употребе (разни локализми, архаизми, нераспрострањене, временом изобичајене речи итд.), Клајнов Италијанско-српски речник са својих 43500 речи представља праву ризницу која у значајној мери не само задовољава већ знатно надмашује потребе сваког, па и најзахтевнијег корисника. Овакав закључак не следи само из бројчаног податка већ и из једног од основних одлика овог речника, из чињенице да својим лексичким репертоаром обухвата актуелни и модеран језички корпус, материјал који је својствен како колоквијалном језику тако и функционалним језичким стиловима, а и разгранат у најширим областима савремене језичке комуникације.

Толико о општем оквиру слике овог речника.

Важније од реченога, за оцену самог дела јесте *лексикографско-лингвистичка обрада одредница*. Што се тога тиче, можемо са задовољством рећи да методолошки поступак примењен у овом делу задовољава како традиционалне тако и модерне критеријуме лексикографске теорије и праксе. То значи да се већ уз одредницу пружају оптималне и релевантне информације, најпре, о граматичким својствима речи: означава се врста

речи, дају упутства о основним деклинационо-коњугационим и другим важним граматичким својствима лексеме (с наслоном на иначе веома прегледан и практично конципиран одељак о италијанској граматици), наводе се подаци о етимологији и (што је само по себи колико тежак толико и осетљив посао), а за нашег корисника дат је и изговор италијанских речи и италијански изговор страних речи и сл., што је својеврсна корисна новина. Осим тога, упозорава се и на то да ли је дата реч, или неко њено значење, стандардно опште или специфично, било као термин (црквени, медицински, биолошки, историјски итд.) или као манир у колоквијално-фамилијарном изражавању или као реч настала у оквиру песничке имагинације или је производ модерног језичког стварања и грађења у најразличитијим областима савременог комуницирања, таквима као што су, рецимо, политички, правни, позоришни, војни или чак „аутомобилски” искази или изрази, термини или појмови.

Стандардном лексикографском поступку подлеже, дакако, *семантичка анализа језичке еквиваленције* и распоређивање значења речи у тачке и подтачке. То, дакако, није само формални потез већ спада у најзначајније лексикографске поступке директно зависне од блискости или различитости значења речи. Како, међутим, подела речи на значења проистиче из субјективне процене лексикографа, то овај вид речничке обраде најлакше подлеже и субјективној оцени и критици корисника речника. Увид у критеријуме којима се Клајн служио при дистрибутивној подели значења указује, међутим, на веома прецизну и минуциозну рашчлањеност, којој се једва шта може замерити. Рекло би се да је све у границама не само добро одмерених лексичко-семантичких већ и лингвистички добро фундираних решења.

Ту се сусрећемо и са другим елементом – значајним за сваки речник, посебно двојезични, са питањем, наиме, како аутор речника разуме семантички потенцијал речи страног (полазног) језика и како тај потенцијал смешта у семантички корпус другог (циљног) језика. Ради се, наиме, о најосетљивијем делу лексикографског напора, с обзиром на то да семантички потенцијали истозначних лексема два језика нису увек синонимно комплементарни. Како ће се, према томе, лексикограф у томе снаћи зависи пре свега од тога колико познаје не само фактографију него и дух и једног и другог језика, а добро је знано – да се туђи језик не може добро знати ако се добро не познаје властити. Ово је значајно и отуда што у поређењу два језичка система и њихових вокабулара не налазимо увек апсолутно једнаке семантичке парове и, друго, што је употребна вредност чак и истозначних лексема често неједнако у два језика дистрибуирана. То опет значи да није увек једноставно лексеме једног језика транспоновати у сфере другог језика.

Ово, као и читав низ других проблема са којима се лексикограф мора сукобити и ухватити у коштац чине посао на изради оваквих речника крајње осетљивим и надасве компликованим и тешким задатком. Отуда чак и за врсног стручњака – ништа теже него начинити вокабулар ове врсте, а за потенцијалног критичара – ништа лакше него изнаћи евентуалне замерке или неслагања. Што се нас тиче, надамо се да читаоци овог речника неће за то имати озбиљнијих прилика.

За шири круг образоване публике, који ће за оваквом књигом посегнути најпре из насушних потреба комуникације или жеље за ра-

зумевањем страног језика, или споразумевањем са оним светом који се ипак не служи „језиком који цео свет разуме”, дело ове врсте мора одговорити пре свега практично-прагматичним захтевима.

С обзиром на то да је аутор овог речника, иако по свом професионалном образовању италијаниста, срећом и осведочени познавалац и нашег језика, дакле врсни и теоретичар и језички практичар у области оба језика, и италијанског и српског, посебно занимање и пажњу ваља усредсредити управо на начин на који је италијански језички корпус представљен нашим језичким материјалом.

У том погледу захтеви су у најмању руку двојаки: прво, од двојезичног речника очекује се да максимално и верно „преслика” значењски потенцијал изворног језика, тј. да дефиницијским решењима домаћег језика верно представи семантички потенцијал стране лексеме и, друго, да прикаже оно што двојезични речници (поготово они оскуднији) једва постижу, а то је – употребна вредност стране лексеме. Ово друго значи да није довољно домаћим синонимским потенцијалима (ако их има) пренети семантички еквивалент стране речи већ је за ваљано разумевање стања ствари неопходно приказати је у њеном односу према другим компонентама језичког комплекса и, с друге стране, презентовати је у границама њене семантичке примењивости, с обзиром на то да семантичко-синтаксички потенцијал исте лексеме у два језика никако не мора бити истоветан.

(Илустрације ради, подсетимо на један једноставан пример, рецимо онај да наша реч 'дрво' или 'маст' у немачком има различите семантичке еквиваленте: Baum/Holz, одн. Fett/Salbe/Creme, па се, рецимо, за наш израз „бити намазан свим мастима” у немачком не може употребити реч Fett већ само Salbe ('mit allen Salben geschmiert sein'), као год и за 'апотекарску маст', али не, рецимо, и за 'свињску маст', док је у нашем језику стање ствари другачије).

Већ и на основу случајно одабраних узорака у Клајновом речнику, читалац се може уверити колико је аутор о овим стварима водио рачуна. То ће рећи да је семантички потенцијал италијанског материјала веома репрезентативно и рекао бих детаљно представљен. Код значењски развијени(ји)х речи семантичка структура је зналачки разрађена прецизним дефиницијама, које не остављају читаоца у недоумици; значења су, по правилу, распоређена природно и логичким редом, а дефинисана разумљиво и егзактно, мада, што је посебна одлика речника, без опширнијих дефиниција и тумачења.

Значајна особина речника је и у томе што су уз реална значења редовно навођена и фигуративна, било у оквиру засебне тачке било у саставу матичне дефиниције. Има се при томе утисак да је у систему обраде значења Клајн полазио како од свог непогрешивог језичког осећања тако и од најбољих лексикографских узора, таквих као што је, на пример, систем лексикографске обраде у шестотомном речнику Матице српске или у речнику САНУ.

Осим дефиниција, Клајн се обилно служио још једним важним лексикографским поступком – документовањем употребне вредности речи – синтагматским спојевима или чак читавим реченичним комплексима. У том погледу посебну вредност имају примери који обухватају фразеолошке исказе, па и такве који представљају специфичан језички манир.

Са лексикографског становишта ово има нарочиту вредност: јер, ако се деси да лексикограф којим случајем непотпуно или, евентуално, недовољно тачно дефинише лексички материјал, наведени илустративни пример, било синтагматски било контекстуални, успешно може кориговати или надоместити мањкавост дефиниције. С друге стране, презентацијом лексеме у контекстуалном окружењу указује и на семантичко-синтаксичку употребљивост речи чиме се кориснику речника пружа практични пример, а тиме и већа сигурност за ваљано разумевање одн. обликовање одговарајућег језичког материјала.

Покажимо то, илустрације ради, само на једном једноставном примеру: лексема /ab:ak:jare/ *abbacchiare* дефинисана је са 'трести, млатити (*ораче, воће с грана*)' – где је додатком у загради јасно ограничено значење синонимског еквивалента – *ӣрес̄ӣи, мла̄ӣӣӣи* (тј. не може се употребити, рецимо, у спрези са – 'трести ћебе, тепих' или 'млатити некога', али имплицитно вероватно може за значење – 'млатити празну сламу'. На исти начин дефиниција 'састати се ради договора' (уз лексему /abokarsi/ *abbraccarsi*) – искључује друге врсте састанака; лексема /abračol/ *abbraccio*, опет, са значењем 'загрљај', надопуњена је фразом – *abbracci e saluti* и објашњењем да се употребљава – (1) '(у писму)' и (2) у спрези с фразом 'грлим те и поздрављам', што су свакако подаци релевантни за разумевање реалних језичких прилика.

Разуме се, да су ови, сасвим надохват узети случајеви, само илустрација, а таквим и сличним поступцима проткан је цео корпус речника, што говори да је лексикон конципиран колико модерно толико и значајки прагматично. Ако се овоме дода да су на исти начин акцептиране чак и пословице, јасно је у којој мери овај речник представља богату ризницу језичке стварности италијанског језика, али уједно и српско огледало такве слике, лик и одраз приказан, уз све остало, и атрактивно, у лексикографском погледу модерно, а у стручном погледу бравурозно, а за корисничку публику најбоље што се пожелети може.

Остављајући овом приликом по страни многе друге и важне и значајне одлике овог речника-тезауруса, ми можемо без колебања поновити да је Клајнов речник дело које ће одушевити, одушевити свакога, и онога ко га посматра као речничку спрегу два језика, а и онога ко ово дело узме у руке макар само из знатижеље. Јер, овај речник, у ствари, пружа више од обичног вокабулара. У њему се, наиме, могу наћи такви језички подаци који сами за себе представљају штиво које, осим што информише, истовремено и узбуђује, узбуђује и одушевљава при спознавању истовестности, али и разликости два језичка бића која – када се нађу сучељени, и то на начин који ваљда само Клајн уме да изведе – говоре о језицима као људском феномену много више него што се то од пуке лексике може очекивати.

Осим тога, овај речник може корисно послужити и за разноврсне научне анализе у оквиру изучавања контрастивних посебности и упоредних особености два језичка система. Ово утолико више што, и по свим својим одликама, посебно по концепцији презентације и егзактности елаборацији овај речник често надмашују и најбоља остварења те врсте у нас.

Италијанско-српски речник Ивана Клајна, дакле, представља не само ново капитално дело наше двојезичне лексикографије већ и остварење највеће лексикографске и практичне вредности и уједно несумњиве лингвистичке компетенције.